

II.MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI ORDUSUNDA ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİ

ZEKERİYA TÜRKMEN*

Giriş

Askerî temeller üzerine kurulan Osmanlı Devleti için ordu, en önemli unsurdu. Zamanla devletin ekonomisinde, siyasi ve sosyal durumunda görülen yozlaşma, orduda da kendini hissettirdi. Buna paralel olarak ülkenin iç ve dış güvenliği sarsıldı. Geriliğe, batının erişmiş olduğu düzeyden kopukluğun yol açtığı anlaşılınca, bu kopukluğu gidermek için ilk önlemler ordu açısından ele alınmaya çalışıldı. Osmanlı ordusunda, batılı manada teşkilât değişikliklerine ilk defa III. Selim devrinde başlandı¹ bilinmektedir. II. Mahmut devrinde, Yeniçeri Ocağından kaldırılışından sonra, yeni ordu kurulması çalışmalarına başlandı. İstanbul ve çevresinde subay yetiştiren okullar, 1834 yılında Harbiye Mektebi adı altında birleştirildi.¹ Ordunun yeniden düzenlenmesi konusundaki faaliyetler Tanzimat döneminde de devam etti. Serasker Rıza Paşa'nın gayretiyle hazırlanan tanzimat döneminin ilk askerlik kanunu 1843'de yürürlüğe girdi. Bu kanunla askerlik süresi beş yıl olarak belirlendi.² Bu arada Osmanlı ordusu, Hassa

* Dr., Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi.

¹ J.C Hurewitz, *Orta Doğu Siyaseti: Askerî Boyutlar*, (Çev, Nusret Özselçuk), Ankara 1980, s. 36; Harbiye Mektebinin tarihçesi için bk. İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Ankara 1993.

² Tanzimat Fermanının ilânından sonra asker alma konusunda hazırlanan kanunlar hakkında genel bir bilgi vermesi açısından bk., Faruk Ayın, *Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914)*, Ankara 1994. Ayrıca bk., Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğunda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi", *Askerî Tarih Bülteni*, Nu., 18 Şubat 1980, s. 60.

askerlerinden oluşan I. Ordu, Dersaadet ordusu şeklinde nitelenen II. Ordu, Rumeli, Anadolu ve Arabistan Orduları olmal üzere beş kısma ayrıldı. Bu değişikliklere zaman içinde pek çok ilâveler yapıldı. 1868 yılında yapılan idari ve mülkî taksimata paralel olarak, 1869 yılında orduda da yeni birtakım düzenlemelere gidildi, ordu merkezleri yeniden tespit edildi ve bu düzenleme Balkan Savaşları'na kadar devam etti.³ II. Abdülhamit döneminde, orduyu modernleştirme ve batı standartlarına yaklaştırma gayretleri artarak devam ettiği gibi, ordu mevcudunun da artırılması yoluna gidildi.⁴ Bu zamana kadar orduda uygulanmakta olan ve çeşitli ülkelerden alınmış bulunan karma teşkilât ve usulü benimsendi. Almanya'dan getirilen askerî uzmanlar,⁵ Alman nüfusunun artmasına sebep oldu.⁶ Ayrıca askerî okullarda Avrupalı öğretmenlerin sayısı artırıldı.⁷ Bunlar arasında Osmanlı

³ Bu yeni düzenlemeye göre, I. Ordu İstanbul, II. Ordu Edirne, III. Ordu Manastır, IV. Ordu Erzurum, V. Ordu Şam, VI. Ordu Bağdat, VII. Ordu San'a'da bulunacaktı. Bk. İhsan Hün, *Osmanlı Genelkurmayının Ne Suretle Teşekkül Ettiği*, İstanbul 1952, s. 25; Ziya Şakir (Soku), *Tanzimat devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul 1952, s. 32; ayrıca bk., Faruk Aydın, *Aynı Eser*, s. 22 vd.

⁴ Musa Çadırcı, "II. Abdülhamit Devrinde Osmanlı Ordusu", *Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1989, s. 36-45, s. 47'deki çizelgede ordunun mevcudu gösterilmiştir.

⁵ II. Abdülhamit döneminde Almanya'dan ilk defa bir askerî heyetin getirilmesi 1880 yılında düşünülmüş; bilâhare politika gereği Almanlar'a yaklaşmak gereği hissedilince, bu heyetlerle birlikte gelenlerin sayısı zamanla artmıştır. II. Abdülhamit dönemindeki bu ilk askerî heyetin faaliyetleri için bk., Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında"; TD . S.: 32, (Mart 1979), s. 481-494.

⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983, s. 71-76 ; Osmanlı ordusunda Almanların rol ve etkinliği için bk. Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, (Çev. Fahri Çeliker), Ankara 1985.

⁷ 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra ordu komutanları hükûmete sundukları raporlarında, Osmanlı Devletine komşu olan ülkelerin askerî güçlerinin büyük bir tehdit unsuru olduğunu hatırlatarak kuvvetli bir ordunun kurulmasını istiyorlardı. Bk. BOA. YEE., Evrak nu: 1236, Kısım: 14, Zarf: 126, Karton: 1. Öte yandan kurulması tavsiye edilen ordunun son sistem silâhlarla donatılması, bu konuda Almanlar'la temasa geçilmesi ve maliyenin mümkün mertebe zorlanması gerektiği ifade edilmekte idi. Bk. BOA. YEE., Evrak nu: 2627, Kısım: 9, Zarf: 72, Karton: 4.

Erkânıharbiyeumumiye reisliğinin ikinci başkanlığına kadar getirilen Von Der Goltz Paşa da bulunuyordu. Goltz Paşa, askerî okullardaki öğretmenliği sırasında yetişen subaylar üzerinde müspet etki bıraktı ve Osmanlı askerî gücünü, âdeta Alman Ordusunun doğu birlikleri hâline getirdi.⁸ Bundan başka piyade, topçu ve süvari dairelerinin başkanlıkları da Alman subaylarına devredildi.⁹ Goltz Paşa'nın gayretleriyle kurulan Harp Akademileri, en yetenekli ve iktidar heveslisi subayları bünyesinde topladı.¹⁰ Daha sonra Cumhuriyeti kuracak olan subaylar da bu akademilerden yetişti. Goltz Paşa ve yardımcılarının eğittikleri bazı subaylar I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya saflarında yer almasında önemli rol oynadılar.¹¹

Meşrutiyet Devrinde Ordudaki Islahat Hareketlerine Bir Bakış

II.Meşrutiyetin ilânını takip eden yıllarda, kara ordusunun iskeletini ve çekirdeğini teşkil eden yedi ordu ve bunlara ilâve olunan iki bağımsız tümen nizamiye denilen en genç ve en güvenilir askerlerden meydana gelmekte idi.¹² Bunlara bağımsız tümenler ve redifler de ilâve olunca ordunun kadrosu tamamlanmış oluyordu.¹³ Nizamiye ve redif ordularının

⁸ Goltz'un mektupları için bk. Hayri Mutluçağ, "Dost Bildiklerimiz ve Ordumuzu Islah İçin İçimizde Bulundurduklarımızın Marifetleri", BTTD., Sayı:12, Eylül 1968, s. 34-41.

⁹ Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, (Çev.N.Ülken), İstanbul 1975, s.34.

¹⁰ Mansfield, *Aynı eser*, s. 34-37.

¹¹ Almanların yanında yer almamızı tenkid eden kişilerden birisi de o dönemin kurmay subaylarından biri olan Ahmet İzzet Paşa'dır. Ahmet İzzet Paşa'nın yorumları hakkında bk., Ahmet İzzet Paşa, "Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın Hatıratı", *Akşam*, nu: 3430, 30 Nisan 1928.

¹² Gn.Kur.ATASE Arşivi, 1907-1908 yılı ordu kuvve cetveli.

¹³ Redif ordusu zabitleri ile devamlı efradı bakımından ihtiyat ordusunu teşkil ediyordu. İhtiyaç hâlinde büyük ölçüde askere sahip olmak fikrinden hareketle bu ordu meydana gelmiştir.Balkan Savaşlarını takip eden dönemde bu teşkilâta son verilmiştir. Geniş bilgi için bk. J. Denny, "Redif", *İA.*, IX , s. 666-667.

yanında, Doğu Anadolu'nun genel yapısı göz önüne alınarak II.Abdülhamid devrinde kurulan Hamidiye Hafif Süvari Alayları,¹⁴ ilk devirlerde maksada uygun faaliyet göstermişlerse de, I.Dünya Savaşı'nda cepheden kaçmaları, eşkıyalık ve vurgunculuk yapımlarından dolayı, III.Ordu komutanlığının aldığı bir kararla lâğvedilmiştir.¹⁵

II. Meşrutiyet Döneminde Silahlı Kuvvetlerin ıslahı için bazı tedbirler alındı. 9 Temmuz 1910'da yayımlanan "Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Ordusunun Teşkilât-ı Esasiye Nizamnamesi", ancak 1911 yılında yürürlüğe kondu ve 1913'e kadar yürürlükte kalabildi.¹⁶ Bu nizamname ile Osmanlı ordusunda Batı ülkelerinde olduğu gibi modern askerî teşkilata geçilmiş oluyordu. Bu düzenlemelerin sonunda ordu komutanlıkları ve geniş karargâhlar kaldırılarak, yerlerine yetkileri daraltılmış ufak karargâhların teşkil edilmesi kararlaştırıldı. Balkan Savaşları'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, ordunun yeniden düzenlenmesi için 14 Şubat 1913'te "Teşkilât-ı umumiyei Askeriye Nizamnamesi" ni neşretti; buna göre, kara ordusu dört ordu müfettişliği ile bağımsız kolordu ve tümenlerden meydana gelecekti.¹⁷ Düşünülen bu yeni düzenleme, uygulamaya konulamadı. 1914

¹⁴ Hamidiye Aşiret Süvari Alayları Nizamnamesi için bk. BOA.YEE., Kısım:37, Evrak: 47/27, Zarf:47, Karton:113. Bilindiği gibi, Hamidiye Süvari Alayları Doğu Anadolu'da Ermeni meselesinin ortaya çıkışından sonra düşünülmüş ve uygulamaya konulmuştur. 1878 Yılından sonra müzminleşen bu mesele hakkında geniş bilgi için bk. Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Mes'elesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, İstanbul 1984.

¹⁵ Hamidiye Süvari Alayları hakkında geniş bilgi için bk. Bayram Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları", TD., Sayı: 32, İstanbul 1979, s. 427-430; Öte yandan Mahmut Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırlığı döneminde (1910) Hamidiye Hafif Süvari Alayları ismi "*Oğuz Alayları*" olarak değiştirilmesi teklif edilmiştir; M. Şevket Paşa: "...*Güzel ama, söylene söylene Uyuz Alayları olur! En iyisi Aşiret Alayları olsun*" demiştir. Bk. Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası* (1912-1922), İstanbul 1970, s. 57.

¹⁶ 1910 Tarihli bu düzenleme ile ordu komutanlıkları kaldırılıp yerlerine ordu müfettişlikleri kurulmuş, üçer piyade tümenlik kuvvetli kolordular teşkil edilmiş, bir kolordunun 41.000 kişiyi bünyesinde barındırması gerektiği tespit edilmiş ve müslim olsun gayrimüslim olsun herkesin askerlik vazifesini yapması şartı getirilmişti. Bk. *Düstûr*, II. Tertip Dersaadet 1330, s. 30.

¹⁷ 14 Şubat 1913 (1 Şubat 1329) tarihli ve gizli kayıtlı nizamname için bk. Askerî Müze

yılında I. Dünya Harbi seferberliğinin başlaması üzerine müfettişlikler lâğvedilerek, ordu komutanlıklarının yeniden teşkili gündeme geldi. Türk ordusu bu yeni düzenleme ile dokuz orduya çıkarılmış ise de, her bir ordunun mevcudu bir barış kolordusu kadar dahi olamamıştı.

Ordunun mevcuduna bakıldığı zaman sayının şartlara göre artıp eksildiği dikkati çekmektedir. II. Meşrutiyet' in ilk yıllarında 544.000 kişiyi geçen kara ordusu,¹⁸ Balkan Savaşları sırasında 305.000 kişiye indirildi.¹⁹ Bu eksilmenin sebepleri arasında, ordudaki tasfiye hareketinin olduğu kadar, âskeri siyasileşmesinin de etkisinin olduğunu belirtmek lâzımdır. Bilindiği gibi, büyük ümitleri beraberinde getiren ve ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılardan, yolsuzluklardan ve türlü buhranlardan kurtuluşun yakın olduğu inancını hâkim kılan II. Meşrutiyet hareketi, ordunun mağlubiyetleri yanında ekonomik ve sosyal problemlerin artması ve Şark Meselesi' nin,²⁰ yeniden güçlenmesi ile kısa sürede sekteye uğradı.

II. Meşrutiyet döneminde, orduda Enver Paşa ile birlikte yeni bir değişim rüzgârı esmeye başladı. Bu dönemin en önemli hadiselerinden birisi, Erkânıharp Kaymakamı (Kurmaya Yarbay) Enver Bey' in kısa sürede rütbeleri aşarak 4 Ocak 1914 tarihinde mirliva rütbesi ile Harbiye Nazırlığına getirilmesi oldu.²¹ Ordunun dinamik ve bilgili komutanlar elinde yükselebileceğine inanan Paşa, kara ve deniz ordularında geniş ölçüde

Kütüphanesi nu: 5612; Ayrıca bk.Gn.Kur.ATASE Başkanlığı Yay., *Balkan Harbi*, c. II, Ankara 1993 (İkinci baskı), s. 80-152.

¹⁸ II Meşrutiyetin ilk yıllarında ordunun genel mevcudu 23.870 subay, 366.881 küçük zabıt ve er, sefer zamanı bunlara ilâve olunan 33 tümen redif efradı ile sayı 544.000'i buluyordu. Bk.Gn.Kur.ATASE Arşivi nu: A,1/69, Dolap: 10, Göz : 14; Gn. Kur. Harp Tarihi Bşk., *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, (TSK.Tar.), c. III /6-1, Ankara 1971, s.128-129.

¹⁹ Gn. Kur. ATASE Arşivi, 1912-1913 yıllarına ait 38 numaralı kuvve cetveli.

²⁰ Şark Meselesi hakkında geniş bilgi için bk.Edouard Driault, *Şark Meselesi*, (Çev. Nazif), İstanbul 1328, s.17-19.

²¹ BOA.DUİT., nu; 4, Evrak: 760, s. 6; Ayrıca bk. Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, c. II, İstanbul 1981 (ikinci baskı), s.430; Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığına tayini esnasında cereyan eden faaliyetler için bk. M. Hanefi Bostan, Said Halim Paşa, İstanbul 1992,s. 42-44.

bir tasfiye hareketini başlattı.²² Özellikle Balkan Savaşları'nda başarı gösteremeyen subay ve paşaların yaşlı, ehliyetsiz ve bilgisiz olanları emekliye sevk edildi.²³ Böylece orduda bir gençleştirme hareketi başlatıldığı gibi, bunun yanma da ordunun siyaset dışı kalmasını temin edecek köklü tedbirlerin kaçınılmaz olarak ele alınması, genç subaylarda bir inanç hâline geldi.²⁴

Orduda kontrolü ele geçiren genç subaylar süratle kuruluş ve teşkilât düzenlemelerine giriştiler. Bu düzenlemelerde 1913 yılında Almanya ile yapılan askerî anlaşma karşısında Osmanlı Devleti'nde hizmete giren Alman generali Liman Von Sanders'in de payının olduğu bir gerçektir. Yapılan bu düzenlemelerde ilk önce ordunun sayıca artırılması fikri gündeme geldi. Kamil Paşa'nın sadareti sırasında 292.291 kişi civarında olan Osmanlı orduları,²⁵ Enver Paşa'nın Harbiye nezaretinde (Millî Savunma Bakanlığı) vazifeye başlamasından itibaren sayıca artırılması çareleri aranmaya başlandı. Ordu, genel olarak her biri üçer tümenli kolordulardan, tümenler de üçer piyade, birer topçu alayı ve diğer sınıflardan ibaret bağlı birliklerden teşkil edilecekti. Tasarlanan bu kadroların tamamlanabilmesi için 450.000 kişiye ihtiyaç vardı. Halbuki ordunun işe kadrosu ise 200.000'i geçmemekte idi.²⁶ Bu yüzden eldeki imkânlar mümkün olduğunca artırılıp en iyi şekilde kullanılacaktı. Erkânıharbiyeyiumumiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı), bu durumda kısmî birtakım tedbirlerle birlik mevcutlarını ve seferî kadroları yükseltmeye çalıştı. Bu arada 2 Ağustos 1914'te imzalanan Türk-Alman askerî ittifak

²² Ali Fuat Türk geldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1984 (üçüncü baskı), s.111.

²³ Feroz Ahmet, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, (çev. N. Ülken), İstanbul 1986, s. 240.

²⁴ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (Hz. Cemal Kutay), İstanbul 1980, 200; Ali Fethi Okyar, genç subaylık yıllarında da ordunun siyasetle uğraşmaması gerektiğini savunuyor ve bu yolda yazılar yazılıyordu. Bk. Erkân-ı Harp Binbaşısı Ali Fethi, "İnkılâb-ı Âhir ve Osmanlı Ordusunun Politikaya Suret-i Müdahalesi", *Asker Mecmuası*, İstanbul 1324, s. 133-137.

²⁵ Kamil Paşa'nın sadareti (Kasım 1912-Ocak 1913) döneminde nizamiye ordusu mevcudu 222.512, bahriye 18.191, topçu 10.908, jandarma da 40.680 kişi olarak tespit edilmiştir. Bk. BOA. TEE., Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı, Ds:86/37, Nu: 3626.

²⁶ TSK. Tar., c. III/6-1, s. 221.

antlaşmasından bir gün sonra genel seferberlik ilân edildi.²⁷ Osmanlı Devleti savaşa girince, savaş gereği Almanların etkisi ve Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın sınırsız istekleri ordunun genel kuruluşunda birtakım değişiklikler yapılmasını zorunlu kıldı.²⁸ Birinci Dünya Savaş'ında Osmanlı cepheleri artıp, istekler çoğaldıkça, orduların adedini arttırmakla her şeyi çözebileceğine inanan Osmanlı Genelkurmayı yanılığını ancak harbin sonunda anlayabildi.

Meşrutiyet Devrinde Ordu – Siyaset İlişkileri

Öte yandan, modern anlamda ordunun teşkilât ve eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler, zabıtların görevlerini standartlaştırdığı gibi, malî, idarî görev ve yetkileri kaldırdı ve bunları sadece askerî alanla sınırlandırdı. Harp Okulu'nda verilen eğitimle beraber, batı kültürü artık sınırlı kaynaklarda olsa, subay adaylarının ilgisini çekmeye başladı. Ordunun geniş ölçüde kalkınmasını sağlamak amacıyla daha başka çarelere de başvuruldu. Bilhassa Avrupa'nın askerî alanda ileri durumda olan ülkelerine hem eğitim-öğretim yapmak, hem de yenilikleri takip etmek amacıyla subaylar gönderilmesi kararlaştırıldı.²⁹ Avrupa ülkelerine eğitim için subay gönderilmesi, sırf Avrupa devletlerine hoş görünmek ve Almanya'ya yanaşmadığı hissini vermek hedefini güdüyordu. Avrupa ülkelerinde tahsil gören subaylar, modern siyasî fikirleri, hürriyet ve eşitlik, vatan sevgisi ve devlet şuuru gibi değerlerin kaçınılmaz olarak etkisi altında kaldı. Osmanlı aydınlarının yıkılmakta olan devletin kurtarılmasını hedefleyen fikir ve düşünceleri, subaları'da etkileyerek siyasî ortama atılmalarına sebep oldu.

²⁷ Joseph Pamiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü "1914-1918 I. Dünya Savaşı."* (Çev. Kemal Turan), İstanbul 1990, s. 65.

²⁸ Ahmet İzzet Paşa hatıralarında, I. Dünya Savaşına girişimizi anlatırken Enver Paşa'yı da şu şekilde tasvir eder: "...En azılı deliler kadar hayali oldukça gabî ve hayli cahil olan Enver'in azim ve kanaati ve buna kuvvet veren yalancı şöhrati, bu bedbaht milleti tekrar savaşa sürükledi. Bu çocuk kendisinden çok zeki adamları ve hatta yalancı şöhratinin yaratıcılarını bile aldattı.", Bk., *Feryadın*, c. I, İstanbul 1992, s. 185-186.

²⁹ *Düstür*, İkinci Tertip, I, s.108; TV., nu: 821, 30 Nisan 1325.

Osmanlı ordusunun siyasîleşmesinde 1880'lerden 1920'lere uzanan ve son derece değişken, hareketli ve sarsıcı bir dönem olarak adlandırılan kırk yıllık bir tarih sürecinin önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Öte yandan adı geçen dönemin sosyal, iktisadî ve askerî buhranları içerisinde sürüklenen Osmanlı subayı, bir dizi toplumsal şokun ürünüdür.³⁰ Bu dönemde askerî öğrenciler ve genç subaylar arasında çeşitli fikirler hatta materyalist cereyanların varlığı bile dikkati çekmektedir.³¹ Neticede, modernleşme sürecinde ordu değişirken, subayların da bu değişimden nasibini alması kaçınılmazdı. Bu geçiş döneminde neferler de siyasî ortama girmeye başladı.

Batılaşma hamlesinin devlet tarafından ele alınıp uygulanmasına disiplinli askerî kadrodan başlanması, imparatorluğun gerçek anlamda aydınlarının askerlerden meydana gelmesine yol açtı. Ordunun tüm gücünün silâha dayanmakta aranmasına son verilip kafa yapısının, düşüncelerinin olgunlaştırılmasına özen gösterildi. Harp okulunda hürriyetçi fikirlere mensup öğretmenlerin; "...bu ülkede aydın kişiler komitesine muhtacız!³² telkinleri ile eğitilen; düşündükleri ideal topluma, II. Abdülhamit devri toplumunun uymadığını, kendilerini sosyal problemleri çözümleyebilecek bir tabip hüviyeti ile devletin kurtarıcıları olarak gören³³ subay adaylarının fikirleri batı etiketli kültürle tam bir tarih bilincine ulaşmamış, içinde yaşadığı topluma yabancılaşmıştı.³⁴ Bütün bunlara rağmen bu girişimler, çok geçmeden semeresini vermiş, orduda ileriye görebilen düşünce yapısına sahip bir kadro oluşmuştu. Bunun kanıtını, II. Meşrutiyetinin ilânında ordunun oynadığı rolde ve askerî tıbbiye öğrencilerinin kurdukları İttihat ve Terakki Cemiyetinde (İTC) bulmak mümkündür. Nitekim, Genç Türklerin kurdukları İttihat ve Terakki Cemiyeti,³⁵ büyük ölçüde ordu mensuplarınınca destekleniyordu. XX. yüzyıl

³⁰ Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992, s. 25.

³¹ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, c. I, (Yay. Hzl. A. Dilipak), İstanbul 1992, s.96-99 ve 113-117.

³² Asım Gündüz, *Hatıralarım*, (Hzl. İhsan İlgar), İstanbul 1973, s. 21-22.

³³ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895 – 1908*, İstanbul 1983, s. 16-17.

³⁴ Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, İst. Tarihsiz, s.15.

³⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında geniş bilgi için bk. Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de*

başlarında ortaya çıkan Makedonya meselesinden dolayı,³⁶ büyük devletlerin yaptıkları baskılar,³⁷ Osmanlı idarecileri tarafından reddedilince Avrupa ve Amerikan kamuoyları Türkler aleyhine çevrilmiş oldu.³⁸ Reval Mülâkatında³⁹ büyük devletlerin Osmanlı Devleti aleyhine aldıkları kararlar protesto edildiği gibi,⁴⁰ bu durum İttihat ve Terakki Cemiyetini son derece endişeye düşürdü. III. Ordunun büyük ölçüde desteğini sağlamış olan cemiyet, -rejim değiştirerek büyük devletlerin baskısının azaltılabileceği düşüncesi ile- bir hükümet darbesi yaparak meşrutiyeti ilân etmek için,⁴¹ bütün gücü ile harekete geçti.⁴²

Avrupa'da, Osmanlı Devleti aleyhine ortaya çıkan birtakım siyasî

Siyasi Partiler, c. I, İstanbul 1984, s. 19-37; Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* (1889-1902), İstanbul 1985, s. 173-202; Feroz Ahmet, *İttihat ve Terakki*, (Çev. Nuran Yavuz), İstanbul 1986, s.17-36.

³⁶ Makedonya Meselesi, büyük devletlerin Balkanlarda kalan son Osmanlı topraklarını da almak amacıyla sun'î olarak, ihdas ettikleri bir problemdi. Özellikle bu konu hakkında son dönemlerde pek çok araştırma eser kaleme alınmıştır. Geniş bilgi için bk., Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992; Güler Kıvrak, *Makedonya Meselesi*, M. Türkiyat Enstitüsü basılmamış Doktora tezi, İstanbul 1997. Ayrıca tarafımızdan da o dönemde kaleme alınmış olan bir vesika değerlendirilmiştir. Bk. Zekeriya Türkmen, "Makedonya Meselesinin çıkmasında İngiltere'nin Rolüne dair bir Vesika", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.: 61, Ağustos 1989, s. 85-106.

³⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. 1/1, Ankara 1983, s. 183-185; Tahsin Uzer, *Makedonya'da Eşkıyalık ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1987, s. 84.

³⁸ BOA. YEE., Sadrazam Kamil aşa Evrakı nu:3136, Ds: 86/32.

³⁹ 8-9 Haziran 1908'de İngiltere ve Rusya delegeleri Reval'de bir görüşme yaparak Makedonya ve Boğazlar konusunda birtakım gizli kararlar alarak Osmanlı idarecilerini ,endişeye düşürmüşlerdi. Bk. M.S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966, s. 271 ; Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev. Necdet Sander), İstanbul 1981, s. 58.

⁴⁰ Ali Cevat Bey, *II. Meşrutiyetin İlânı ve 31 Mart Hâdisesi*, (yhzl. Faik Reşit Unat), Ankara 1983, s.158.

⁴¹ C. R. Buxton, *Turkey In Revolution*, London 1909, s. 53-54 ; *Sir Edward Pears, Forty Years In Constantinople*, London 1916, s. 287.

⁴² Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, İst. 1948, s. 248-249.

gelişmeler, ordu mensuplarının siyasî partilere ve derneklere daha fazla sempati duymalarına imkân tanıdı. Memleketin içinde bulunduğu kötü talihin ancak siyasî yollarla çözülebileceği fikri, subayların İttihat ve Terakki Cemiyetine yönelmelerini hızlandırdı.⁴³ Meşrutiyetin ilânından on gün evvel saraya bir telgraf çeken Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, III. Ordu subaylarının hemen hepsinin cemiyet ile alâkası olduğunu yazıyor, siyasî suçlardan dolayı tutuklu bulunan subayların bırakılmasını istiyordu.⁴⁴ Cemiyet ve ordu meşrutiyetin yeniden ilânıyla bütün problemlerin hallolunacağı görüşünde, idi. Bu fikirden hareketle II. Abdülhamit idaresine karşı ilk fiili hareket, III. Ordu subaylarından Resneli Ahmet Niyazi bey tarafından başlatıldı;⁴⁵ saraya çekilen telgraflarda 1876 anayasasının yürürlüğe konması istendi.⁴⁶ III. Ordu ve Rumeli halkı tarafından bu hareket tasvip görünce, cemiyet, Selanik'te kendiliğinden meşrutiyeti ilân etti. Bunun üzerine II. Abdülhamit anayasayı yürürlüğe koymak zorunda kaldı.⁴⁷ Sırtını orduya dayayan cemiyet, bütün devlet işlerine el atmaya başlayınca, saray- hükümet-cemiyet arasında mücadele birtakım bunalımlara yol açtı. Cemiyet tarafından “meşrutiyet bekçisi, koruyucusu” ilan edilen III. Ordu tamamen siyasîleşmiş oldu.

II. Meşrutiyetin ilânından sonra birçok subayın siyasî faaliyetleri sürdürmesinde ısrarlı olması, ordudaki disiplin hiyerarşi anlayışını sarstı. Ordunun siyasetle uğraşması İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı muhale-

⁴³ Bu sırada Harbiye Nezareti ise ordu mensuplarının siyasetten ayrılmalarını istiyor ve bu yolda sık sık emirler yayınlıyordu. Bk. TV., nu: 136, 15 Şubat 1324.

⁴⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, “1908 Yılında II. Meşrutiyet Ne Suretle İlân Edildiğine Dair Vesikalar”, *Bellekten*, XX/70, Ankara 1955, s. 135.

⁴⁵ Resneli Niyazi, 200 kadar gönüllü asker ile 3 Temmuz 1908 dağa çıkarak Meşrutiyetin yürürlüğe konmasını istemişti. Bk. Kolağası Resneli Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, İstanbul 1326, s. 73.

⁴⁶ BOA. YEE., Kısım: 23, Evrak: 2046, zarf: 12, Karton: 71; Ayrıca bk. İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, İstanbul 1972, s. 360-361.

⁴⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Aynı eser*, c. I/2, s. 20-21 ; Danişment, *Aynı eser*, s. 356; Ahmet İzzet Paşa da hatıralarında meşrutiyetin ilânının büyük ümitleri beraberinde getirdiğini ifade eder, bk., Ahmet İzzet Paşa, “Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın Hatıratı”, *Akşam*, nu: 3433, 3 Mayıs 1928.

fetin giderek güçlenmesine sebep oldu. Bu arada ordudaki mektepli subayların artması,⁴⁸ II. Meşrutiyeti takip eden dönemde yeni bir düzenlemeye gidilmesine sebep oldu. Alaylı tabir olunan⁴⁹ subayların tensikat yoluyla tasfiyeleri “mektepli-alaylı” çatışmasını da beraberinde getirdi.⁵⁰ Alaylı subayların İTC’ ne mensup subaylar tarafından dışlanarak ordudan atılması, onların muhalefet saflarına geçmesine sebep oldu. Bu sırada muhalefeti temsil eden alaylıları da yanına çekmeye çalışan en güçlü siyasî teşkilatlanma Derviş Vahdeti tarafından kurulmuştu. Derviş Vahdeti, dinî duyguları da kullanarak küstürülmüş ordu mensuplarını yanına çekmekte gecikmedi. Volkan Gazetesi, yaptığı yayınlarla dinî duyguları ön plâna çıkartıyor ve özellikle sivil kesimdeki dindar olarak tanımlanan kitleler üzerinde etkili oluyordu. Volkan’ın bu tür yayınları kısa sürede irtica’ın tüm başkent ve civarında yayılmasına zemin hazırladı. Nitekim Osmanlı ordusunun siyasetle içli dışlı, olması basında sık sık tenkit edildiği gibi,⁵¹ II. Abdulhamit’in Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey de, siyasetin ordu efradı ile zabitanın arasını açtığını, Osmanlı Devleti gibi ordusundan başka dayanağı olmayan bir devlet için bu ayrılığın kötü sonuçlar doğuracağını belirtiyordu.⁵² Öte yandan, Harbiye Nazırı ve Erkânıharbiye-i umumiye Reisinin ordu mensuplarına yaptıkları tavsiyeler de fayda vermeyince, 31 Mart Olayı patlak verdi.⁵³ Bu olayın bastırılması için

⁴⁸ II. Abdülhamid’in ilk yıllarında ordudaki mektepli subayların sayısı 3.000 iken, ihtilâflı da olsa en az yarım milyonluk bir ordu için bu sayı çok azdı. Bk. Nizamettin Nazif Tepedelenoğlu, *Ordu ve Politika*, İstanbul 1967, s. 107.

⁴⁹ Ordudaki hizmeti neferlikle başlayıp gösterdiği liyakat üzerine rütbe alarak subay kadrosuna geçilmiş, çoğu okuma yazma bilmeyen, pratik uygulamalarıyla veya sadakati ile tanınmış bir tür Osmanlı zabitidir.

⁵⁰ Geniş bilgi için bk. Zekeriya Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması*, İstanbul 1993, s. 20-21.

⁵¹ İkdam nu: 5340, 7 Nisan 1909 tarihli nüshasında ordunun siyasetle işgal etmesi tenkit edilirken şöyle deniyordu: “... *Ordunun siyasetle meşgul olması zaaf-ı milliye husule getirecek en muzır sebeplerden ma’dud olduğu cihetle bu mazeretin ordumuzdan ref’i için pek çok vesaya-yı halisanede bulunduğu hâlde yine bazı taraflarda bu nokta-i mühimmeye riayet edilmediği görülüyor.*”

⁵² Ali Cevat Bey, *Aynı eser*, s. 23-24.

⁵³ Geniş bilgi için bk. Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İstanbul 1972, s. 40-65.

gönderilen Hareket Ordusu,⁵⁴ İstanbul'a girdikten sonra bir hükümet darbesi ile cemiyetin zedelenmiş olan itibarına yeniden kavuşmasını sağladı. Bu olaydan sonra ordu, artık siyasetin kilit noktasını oluşturmaya başladı. Kamuoyunun ve muhalefetin tepkisini biraz olsun azaltabileceği düşüncesiyle yola çıkan Hareket Ordusu Komutanlığı, ordudan yapılan bu ihraçların bir kanuna uydurulmasını gerekli görerek,⁵⁵ Meclis-i Mebusan'ın bir "Tasfiye-i Rütbe Kanunu"nu (Rütbelerin Yeniden Düzenlenmesi ve İndirilmesi Kanunu) çıkarmasını sağladı.⁵⁶ Bu kanunla ordu mensupları ikiye bölündü: Tasfiyeye tabi tutulanlar ve tamamen emekli maaşı dahi bağlanmayıp ordudan ilgileri kesilenler.⁵⁷ Aynı şekilde rütbelerde de yeni düzenlenmeler yapıldı,⁵⁸ bir çok subayın rütbeleri indirildi.⁵⁹ Çoğunluğu II. Abdülhamit taraftarı olarak bilinen alaylı subayların bu kanuna dayanarak ordudan ihraçları,⁶⁰ orduda yükselme yeteneği gösteren erbaşlar da dahil olmak üzere, tüm alaylıların İttihat ve Terakki Cemiyeti ve onun bel kemiği mesabesinde olan mektepli subaylara düşman olmalarına sebep oldu.⁶¹ Öte yandan dönemin padişahı Sultan V. Mehmet

⁵⁴ Hareket Ordusunun faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Zekeriya Türkmen, *Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu- Siyaset Çatışması*, İstanbul 1993.

⁵⁵ BOA. BEO., Meclis-i Meb'usan Giden nu: 266309

⁵⁶ Tasfiye-i Rütbe Kanunu, 25 Temmuz 1325/7 Ağustos 1909 tarihlidir. Bk. *Düstür*, Tertib-i Sani, c.I, Dersaadet 1329, s. 421.

⁵⁷ GnKur. ATASE Arşivi: 9-3411, Kls: 14, Ds: 71, F:1-39.

⁵⁸ *Düstür*, Aynı cilt, s. 324; TV.,nr: 718, 28 Aralık 1326.

⁵⁹ Ali Cevat Bey, *Aynı eser*, s. 68, dipnot 2 ; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, c.I, (Yay. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar), İstanbul 1992, s. 45-46.

⁶⁰ Alaylı subay askerlik vazifesi için orduya girip de gösterdiği kabiliyet ve çalışkanlığı ile temayüz eden ve rütbe alan zabıtlere denir. Bunlar mevcut olan iktidarın (Padişahın), ordu kademesindeki muhafızları idi. Çoğunluğunun tahsili dahi olmayan alaylı subaylar mekteplilerle devamlı çatışma hâlinde idiler.

⁶¹ Zekeriya Türkmen, Aynı eser, s. 123-124; Bu sırada alaylıların kadro haricine çıkarılmasının getirdiği tartışmalara dönemin Harbiye Nazırı Salih Paşa şöyle cevap veriyordu: "...Ordu içinde mektepli olsun, alaylı olsun bütün ümera zabitanın ilmen, ahlâken, disiplin ve kapasite bakımından bir değerlendirmeye tabi tutularak alaylılar yanında mektepliler de açığı alınmıştır." Bk. BOA. BEO., Meclis-i Mebu'san Giden nu: 266180; BOA. BEO., Harbiye Gelen nu: 265280.

Reşat ise, askerlerin itaatkâr olmalarını, siyasetten uzak durarak –ordunun siyaset içerisinde yüzdüğünden âdeta habersizcesine- kanun ve nizamlara uymalarını tavsiye ediyordu.⁶²

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından siyasetin içine çekilen ordu; sosyal, siyasî ve psikolojik şartlar bakımından politikaya tamamen uyum sağlamış oldu. Rumeli’de bulunan III. Ordu, siyasî beklentilerin askerî kuvvetle birleştirilmiş şekli olarak rejimin âdete güvencesi niteliğinde idi. Ordunun siyasete bulaşmasından sonra bu defa askerle siviller arasında farklı bir bakış açısı belirmeye başladığı gibi, asker-sivil mesafesi giderek açıldı.⁶³ Bnb.Ali Fethi (Okyar) Bey ise bu sırada Asker Mecmuası’nda yazdığı makalesinde askerlerin politika ile uğraşmamaları gerektiğini belirttiikten sonra, askerî vazifelere siyasî işlerin karıştırılmamasını tavsiye ediyor ve siyasî mücadeleye atılan bir askerın aslî görevini lâıykıyla yerine getiremeyeceğini açıklıyordu.⁶⁴ Subayların siyasîleşmesinde etkili olan unsurlar ise malî şikâyetler,⁶⁵ terfi şikâyetleri,⁶⁶ psikolojik rahatsızlıklar⁶⁷ ve asker sivil kıyaslaması şeklinde sıralanıyordu.⁶⁸

Kuruluşundan beri ordu ile ilgisini izah etmekte güçlüklerle karşılaşan

⁶² Sultan Mehmet Reşat, 29 Mayıs 1909 tarihli nutkunda meşrutiyetin ilk hükümdarı olduğunu, kanunlara sadık kalacağını ve memleketin menfaati için her türlü sebebe başvuracağını ifade etmekte idi. Bk. GnKur.ATASE Arşivi: 9-3411, Kls: 71, Ds: 13-A, F: 1-14; Bu nutuk basında da yayınlanmıştır. Bk. TV., nu: 266, 17 Mayıs 1325.

⁶³ Yzb. Hamdi, “Şikâyet”, *Asker*, Sy: 16, İstanbul 1324, s. 167-176.

⁶⁴ Bnb. Ali Fethi, “İnkılâb-ı Âhirde Osmanlı Ordusunun Politikaya Suret-i Müdahalesi”, *Asker*, İstanbul 1324, s. 124.

⁶⁵ Ahmet Refik, İnkılâb-ı Âzım, 10 Temmuz 1324, Dersaadet 1324, s. 64-65 ; Nizamettin Delibaş, *Hatıralarım*, İstanbul 1946, s. 61 ; Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet: Bir Devrin İçyüzü 1908-1918*, İstanbul 1989 (İkinci Baskı), s. 46.

⁶⁶ Resneli Niyazi, *Aynı eser*, s. 33; Delilbaş , *Aynı eser*, s. 61; Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1990, s. 135; E.E Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, (Çev. Nuran Ülken), İstanbul 1972, s. 136.

⁶⁷ Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, İzmir 1944,s. 69; Asaf Tugay, *İbret*, Ks. II, İstanbul 1962, s. 231.

⁶⁸ Yzb. Hamdi, *Aynı makale*, s. 167 vd; Bnb. Ali Fethi, *Aynı makale*, s. 127; Tahsin Paşa, *Aynı eser*, s. 136; Y. Hikmet Bayur, *Aynı eser*, c. I/I, ys. 435.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, haklı olarak “İttihat ve Terakki Cemiyetinin ordusundan çok, ordunun İttihat ve Terakki Cemiyeti”⁶⁹ görüntüsünden kurtulamadı. Niyazi Berkes’e göre, cemiyetin asıl önemli unsurunu oluşturan idealist Osmanlı toplumunun önde gelenleri idiler ve hiçbiri çoğunluğu temsil etmiyorlardı. Tek güçleri ordu idi.⁷⁰ Cemiyetin orduya bağımlılığı ilk günlerin coşkulu atmosferinde, tantanalı bir tarzda inkılâp edebiyatına da kaydediliyordu.⁷¹

Öte yandan Balkan Savaşları arifesinde cemiyet önderleriyle, ordu hiyerarşisinin tepesinde yer alan yüksek rütbeliler arasında kurumlaşmış emir komuta zincirine uymayan bir gerginlik su yüzüne çıkmaya başladı.⁷² Bu disiplinsizliğe ordunun dayanması mümkün değildi. Ordu- cemiyet iç içeliği daha ziyade ordu hiyerarşisinden gelen eleştirilerle tartışmaya açıldı; hele Balkan Savaşları’ndaki bozgunun sonra bu tenkitler giderek artmaya başladı.⁷³ Gerçi bu eleştirilerden birkaç yıl önce, 1909 yılı Ekim ayında Selanik’te toplanan İttihat ve Terakki Cemiyeti kongresinde, ordu-cemiyet ilişkileri ilk defa bir problem şeklinde ele alındı ve ordunun politika yapmasının mahzurlu olduğu ileri sürüldü. Nitekim, bu fikirler kabul görmedi ve ordunun siyasetten ayrılmasını ileri süren subaylar merkezden uzak

⁶⁹ M. Şükrü Hanioglu, *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, İstanbul 1989, s. 11.

⁷⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul Doğu- Batı Yayın Evi Tarihsiz, s. 397.

⁷¹ Cemil, *Mahşerde Bir Hutbe: Tarihçe-i İnkılâp*, İstanbul 1331, s. 10-11’de; “...Evlâdı vatandan ve birçok hamiyetli mücahitler birleşip İttihat ve Terakkî Cemiyeti namıyla mukaddes ve mübeccel bir cemiyet kurup şanlı ordumuzun dahi himmetiyle Kanun-ı Esasîmizi istirdat ettiler.”; öte yandan Osmanlı Senaî, “Üçüncü Orduya Selâm”, (Asker , Sy:1, İstanbul 1324,s. 5) adlı makalesinde; “...Zabitanımız bu Cemiyet-i İttihadiyeye dehaletle onu icra-yı âmâline canıyla, silâhıyla muavenet edeceklerine söz verdiler.” diyordu. Cemiyet, siyasî hayatta ordunun desteğinden mağrum kalınca siyasete karışmama edebiyatına başlıyordu. Bk. Hasan Sadi (Birkök), *İttihat ve Terakkînin İflâsı*, İstanbul 1328, s. 9.

⁷² Falih Rıfkı Atay, *Çankaya, Atatürk’ün Doğumundan Ölümüne Kadar*, İstanbul 1969, s. 77.

⁷³ Ordu hakkındaki şikayetler için bk. Ahmet Hamdi, *Türk Ordusunun Esbab-ı Mağlubiyeti ve Arnavutlar*, Mısır 1329, s. 5.

bölgelere tayin ettirilerek susturulmaya çalışıldı.⁷⁴ Bu arada cemiyete mensup subaylar arasındaki dayanışma,⁷⁵ memnun olmayan, dışlanan kitlenin belirgin bir kuvvet hâline gelmesine sebep oldu.

Bütün bu gelişmeler olurken İttihat ve Terakki Cemiyetinin başındaki en önemli sözcüsü konumunda bulunan Hüseyin Cahit (Yalçın) ise, Tanin gazetesinde neşrettiği bir makalesinde, cemiyet-ordu ilişkisini meşrutiyet rejiminin muhafazası noktasından hareketle açıklamaya çalışıyordu.⁷⁶ Orduyu rejimin bekçisi olarak değerlendiren bu görüş, daha uzun yıllar boyunca ordunun politikaya bakışında değişmez bir fikir olarak kalacaktı. Bu noktada cemiyetin, ordunun siyasete karışmasında önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Cemiyet, asker üyeleri arasında bir de fedailer zümresi oluşturarak, her krizde bunları ön safha çıkararak iktidar yolunu açık tutmakta idi.⁷⁷ Bilindiği gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti, fedaileri vasıtasıyla gerçekleştirdiği siyasî cinayetlerle iç politikada çirkin bir çığır açmıştı.⁷⁸ Orduyu siyasete sokmanın zarurî akıbeti, ordu içinde sivrilen bir kuvvetin günün birinde büsbütün memleket yönetimini ele almasına sebep oldu.⁷⁹ İttihat ve Terakki Cemiyetinin ne olursa olsun askerleri fırka içinde tutma kararındaki ısrarı, cemiyetin orduya bağımlılığının en önemli göstergesi idi.⁸⁰ Kısacası cemiyetin 1908-1918 yılları arasında ismi, ordu ile özdeşleştirilmiş durumda idi.

Bu arada 1912 yılında çıkan Arnavutluk İsyanı, siyasî muhalefet ve

⁷⁴ Falih Rıfki, *Aynı eser*, s. 59; İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Hzl. Sabahattin Selek), İstanbul 1985, s.55.

⁷⁵ Ali Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (Hzl. Cemal Kutay), İstanbul 1980, s. 160-161.

⁷⁶ *Tanin*, nu: 412, 13 T.evvel 1325.

⁷⁷ Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, (Çev. Nüzhet Salıhoğlu), İstanbul 1987, s. 96.

⁷⁸ İbrahim H(ilmî) Ç(ığırcaçan), *Türkiye’de İntihap Usulleri ve Parti Mücadeleleri*, İstanbul 1946, s. 13; Mustafa Ragıp Esatlı, *İttihat ve Terakkî*, İstanbul 1975, s. 395 vd.

⁷⁹ Muhittin Birgen, “İttihat ve Terakkîde On Sene”, *Son Posta*, 24 I. Teşrin 1936.

⁸⁰ “Hurşit Paşa’nın Kabine Hatıraları”, *Hayat Tarih Dergisi*, S:10, 27 Şubat 1964, s. 15.

ordu arasında gelişen ilişkileri su yüzüne çıkaran bir hâdise oldu.⁸¹ Seçimlerdeki yolsuzluklar muhalefeti bütün gücü ile iktidarı elinde bulunduranlara karşı yöneltmişti.⁸² Arnavutluk İsyanı, siyasî muhalefetin orduyla olan ilişkilerini arttırırken, Arnavut asıllı zabıtlar harekete geçerek hükûmetten birtakım taleplerde bulundu.⁸³ Bu hareket, hükümetin siyasî ağırlığını sarstığı gibi, Küçük Sait Paşa'nın⁸⁴ istifasına sebep oldu; İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri arasında da maneviyat kırıcı bir etki uyandırdı.⁸⁵ Arnavutluk İsyanının bir sonucu olarak kabul edilen "Halâskâr Zabitan Hareketi", (Kurtarıcı Subaylar Hareketi) Osmanlı ordusunun gündelik siyasetle en yoğun iç içe olduğu bir dönemde ortaya çıktı. Nitekim, ittihaççı subayların özlük haklarını elde etmede gördükleri kolaylık, itibar ve nüfuz sahibi olmaları sonucu, ortaya çıkan imtiyazlı subaylar grubuna tepki olarak Halâskâr Zabitan grubunun doğduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶ Grup mensupları arasında, Tasfiye-i Rütüb kanunu sonucu mağdur durumda kalan subayların varlığı dikkat çekicidir.⁸⁷ Bu arada siyasî sistemdeki

⁸¹ Mahmut Şevket Paşa'nın Arnavutluk isyanı karşısındaki tavrı son derece katıdır. Ahmet İzzet Paşa bu durumu anılarında dile getirirken, Mahmut Şevket Paşa'nın kendisine itidal tavsiye edilmesine rağmen, "kardeş bunlar dayaksız olmaz" cevabıyla karşılaştığını belirtir. Ahmet İzzet Paşa hükümetinin Arnavutluk harekâtında olduğu gibi Yemen'de de yanlış hareket ettiğini açıklamaktadır. Bk. Ahmet İzzet Paşa, "Mareşal Ahmet İzzet Paşa'mın Hatıratı", *Akşam*, nu: 3441-3442, 11-12 Mayıs 1928.

⁸² Şehbender-zâde Filibeli Ahmet Hilmi, *Muhalefetin İflâsı*, Kostantiniyye 1331, s. 32.

⁸³ MMZC., sene 1328/1912, D: II, 23. İçtima, c. VI, s. 183; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, s. 302; Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, c. III, İstanbul 1988, s. 322; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Osmanlı devrinde Son Sadrazamlar, c. II, s. 1089.

⁸⁴ Küçük Sait Paşa ve dönemi hakkında geniş bilgi için bk. Zekeriya Kurşun, *Küçük Sait Paşa: Siyasî Hayatı, İcraatı ve Fikirleri 1838-1914*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 1991.

⁸⁵ MMZC., c. VI, s. 683; *Tanin*, nu: 1418, 8 Ağustos 1328, Asaf Tugay, *Aynı eser*, s. 72.

⁸⁶ Tunaya, *Aynı eser*, c. I, s. 313-336; Feroz Ahmet, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, (Çev. Nuran Ülken), İstanbul 1971, s. 131-132; Asaf Tugay, *Aynı eser*, s. 60-64; Yusuf Hikmet Bayur, *Aynı eser*, c. II/1, s. 249.

⁸⁷ Cafer Tayyar (Eğilmez Paşa), *Vesâik-i Resmîyeye Müstenid Arnavutluk Harekâtı*,

tıkanıklık askerî bir komite faaliyeti ile aşılmaya çalışılacaktı.

Bir muhalefet hareketi olarak ortaya çıkan Halâskâr Zabitan grubunun amacı, İttihat ve Terakki Cemiyetinin gayri meşru hükümet ve meclisinin iktidarını yıkmak, serbest seçimlerle meşru olan anayasayı yürürlüğe koymaktı. İşin ilginç yanı, meşrutiyet devrindeki bütün muhalefet partileri gibi, bu askerî ihtilâlcî grup da ordunun politikadan çekilmesini istiyordu. Şüphesiz ordu, yine ordunun bozduğunu onarmak zorunda kalabilirdi; daha sonra hükümeti politikacılar ve memurlara bırakıp aslî görevine dönebilirdi. Grup, bu ilkeye bağlı kalarak hiçbir sivil üye kabul etmediği gibi, üyelerinin hiçbirinin devlet memuriyeti kabul etmesine izin vermedi.⁸⁸ Programlarında bu fikirlerin olmasına rağmen, Halâskâr Mahmut Şevket Paşa'nın Zabitan hareketi mensupları şaşkıncu bir şekilde siyasete müdahale ettiler.⁸⁹ Nitekim, 1912 yılı Temmuz ayında aktif siyaseti başlatan Halâskâr Zabitan grubu birtakım tehditlerde bulunduktan sonra Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin istifasını istedi.⁹⁰ Bu arada Halâskâr Zabitan grubu 25 Temmuz 1912'de meşru bir kuruluş izlenimi ile program ve beyannamesini neşretti.⁹¹ Bu beyannamede özetle, meşrutiyete sadık kalınmadığından devletin itibarının sarsıldığı ve bu yüzden orduya görev düştüğü belirtiliyordu. Beynamede yer alan görüşlere bakılırsa ittihatçı bir subay ile halâskâr gurubuna mensup bir subay arasında dünya görüşü, entelektüel seviye ve mantık yürütme açısından büyük bir fark yoktur. Onları muhalif cereyanlara iten içtihat farklılıklarından doğan küçük nedenlerden idi.⁹² Halâskâr Zabitan grubunun, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile yakından bir

Bursa 1334, s. 35'de pek çok subayın siyasete bulaştığını ifade eder. Ayrıca bk. Samih Nafiz Tansu, (Anlatan Galip Vardar), *İttihat ve Terakki İçinden Dönenler*, İstanbul 1960, s. 88-89.

⁸⁸ Tunaya, *Aynı eser*, c. I, s. 337-340.

⁸⁹ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası: II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkiye Karşı Çıkanlar*, İstanbul 1990, s. 167.

⁹⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul, 1965, s. 318.

⁹¹ Beyanname metni için bk. MMZC., c.VI, s. 722 ; MAZC., 1327-1330, D: II, s: 1, 25. içtima, s. 224; TV., nu: 1181, 5 Temmuz 1328; *Sabah*, *İkdam*, 12 Temmuz 1328 ; Tunaya, *Aynı eser*, c. I, s. 337-344.

⁹² Ahmet Turan Alkan, *Aynı eser*, s.139.

ilişkisi olmasa bile, uzaktan bağlantılarının olabileceği kanaati hâkimdi.⁹³ Halâskâr Zabitan hareketlerinin en vahim sonuçlarından birisi, ordunun tekrar siyasete karışması yanında ordu içindeki kamplaşmanın iyice belirginleşmesi oldu. İki grup arasındaki farklılık subaylardan erlere kadar yansıdığı gibi, birbirlerine düşman nazarıyla bakmalarına neden oldu. Bunun sonucunda siyasî gerekçelerle ordunun önemli mevkilerine tecrübesiz kişilerin getirilmesi ordunun gücünü giderek azalttı.

Meşrutiyetin ilânında en önemli rolü oynayan bir güç olan Osmanlı ordusunun siyasî akımlardan kendini uzaklaştırması oldukça zordu. Siyasî hayattaki gelişmeler ordudaki yüksek rütbeli subaylardan başlayarak, erbaş ve erlere kadar siyasî beklenti ve ümitlerin hızla yayıldığını görmekte idi. Ordunun üst düzeyindeki odaklaşan ve çatışmayı giderek arttıran siyasî görüş farklılıkları, 1911'deki Trablusgarp Savaşı ve 17 Ekim 1912'de başlayıp 1913 yılına kadar sarkan Balkan Savaşları'nda olumsuz etkilerini göstermeye başladı.⁹⁴ Osmanlı Devleti siyasî ve askerî açıdan birlik ve beraberliğe en şiddetle ihtiyaç duyduğu bir anda bu savaflara girdi. İttihat ve Terakki Cemiyetinin lider kadrosu ise kamuoyunu harekete geçirecek savaş çığırtkanlığına çoktan başlamıştı.⁹⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlısı basında bir an önce savaşa girme arzusunu kamçılayıcı yazılar yayınlanırken,⁹⁶ ordunun tenkit edilecek noktası ise pek çoktu: Ordunun sevk ve idaresi, donanımı, moral durumu ve savaş kabiliyeti. Halbuki

⁹³ Feroz Ahmet , Halâskâr Zabitan Grubunun , Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilişkisi olduğu kanaatindedir. Bk. *İttihat ve Terakki*, s. 165-166; Ayrıca bk. Macit Adil, İşlerin İçyüzü, İstanbul Tarihsiz, s. 9.

⁹⁴ BOA.DH.KMS., Ds: 63/25, 9 Şevval 1331.

⁹⁵ *Tanin*, nu: 1460, 21 Eylül 1328; Ayrıca bk. Operatör Cemil Topuzlu (Paşa), Hatıralarım, İstanbul 1945, s. 77; Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İştiklerim, Ankara 1984, s. 57-58, 60; Yücel Aktar, *II. Meşrutiyet Devri Öğrenci Olayları* , İstanbul 1990, s. 85-86.

⁹⁶ Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ünlü kalemlerinden Lütü Fikri Bey; "...*Dünyanın teveccühü bizden yana, o hâlde harbe girmeliydik.*" Bk. *Tanzimât*, nu: 380, 1 T.evvel 1328; İhsan Adli ise aynı gazetede "*Terane-i Harp*" başlıklı şiirinde; "*Sen Ey Osmanlı merdi / O namerdanı vur, ez! / Reh-i azminde Sofya / Teklifsizce git gez*", *Tanzimât*, nu: 382, 3 T.evvel 1328 ; Lütü Fikri Bey yine aynı gazetede, "*...Hudutları neden genişletmeye hakkımız olmasın?*" diye soruyordu. Bk. *Tanzimat*, nu: 383, 4 T.evvel 1328.

basında ve kamuoyunda oluşan atmosfer oldukça iyimserdi. Bu iyimserlik yabancı gözlemcilerde de mevcuttu.⁹⁷ Nitekim dönemin sadrazamı Küçük Sait Paşa, ordunun siyasî telkinler ve bölünmeler sonucu gücünden çok şeyler yitirdiğini görünce, “Ben, bu ordunun bu derekeye (aşağı düzeye) geldiğini bilmiyordum!”⁹⁸ derken, aslında içinde bulunduğu zor durumu izah etmekte güçlük çekiyordu. İşte Balkan Savaşı öncesinde, ordunun siyasî gruplaşmadan dolayı büyük bir çözülme içinde bulunduğu anlaşılıyordu.⁹⁹

Yukarıda izah edilmeye çalışılan zaafiyetten başka, Osmanlı ordusunda askerlerin üstlerine olan bağlılığı, üstlerin maiyetlerine olan güveni kırdığı gibi, güvensizlik her iki tarafı da manen birbirinden ayırdı. Bazı birliklerde erlerin hizmet süreleri dolduğu hâlde terhis edilmemişleri isyanlara sebep oldu. Orduyu güçten düşüren bir diğer konuda, Avrupa'nın Balkan Savaşına izin vermeyeceği görüşünden hareketle 100.000 civarında askerin terhis edilmesiydi.¹⁰⁰ Nitekim, bu olayın hemen ardından savaş çıkınca, ordu tuhaf bir durumda kaldı. Tecrübeli askerler terhis edilirken, yeni alınan kıt'alar hiçbir eğitime tâbi tutulmadan cepheye sürüldü.¹⁰¹ Öteden beri var olan siyasî kadrolaşma orduda birçok kıt'anın boş kalmasına sebep olurken,¹⁰² ilk bozgunlarla zaten henüz tesis edilememiş olan disiplin ve birlik ruhu da bozuldu.¹⁰³ İlginç olan taraf, bazı subay ve erler birliklerini dahi kaybetti. Ordunun tenkit edilecek yanları bu sırada pek çoktu. Tüfek doldurmayı dahi bilmeyen bu askerlerle harbi kazanmak hayaldi. Mağlubi-

⁹⁷ İngiliz Lord Kitchner de bu görüşte idi. Bk. Mahmut Muhtar Paşa, *Maziye Bir Nazar, Berlin Muahedesinde Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebatı*, İstanbul 1341, s. 172.

⁹⁸ Mahmut Şevket Paşa, *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, (Yay: Arba Yay.), İstanbul 1988, s. 49.

⁹⁹ BOA. DH.KMS, Ds: 3/4, 3 Zilhicce 1331/ 3 Kasım 1913.

¹⁰⁰ Rıfat Uçarol, “Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlanı Sorunu”, *Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1989, s. 267.

¹⁰¹ Tal'at Paşa, *Tal'at Paşa'nın Anıları*, (Hz. Alpay Kabacalı), İstanbul 1990, s. 27.

¹⁰² Mahmut Muhtar Paşa, *Aynı eser*, s. 170.

¹⁰³ Ali Fuat Cebesoy, “*Millî Mücadeleyi Hazırlayan Sebepler ve Atatürk*”, *Hayat Tarih Dergisi*, S: 1, Şubat 1965, s. 81.

yetin asıl nedenleri arasında ikmal noksanlığı olduğu kadar, komuta kadrosunun yetersizliği de yer almakta idi.¹⁰⁴ Fakat, bütün kaynakların hemen hemen birleştikleri bir nokta vardı ki, o da bu savaşta, ordunun mağlubiyetinin en büyük sebebi olarak siyasetle uğraşmasının gösterilmiş olmasıdır.¹⁰⁵

Ordunun komuta heyetinde şiddetlenen siyasî çatışma ve anlaşmazlıklar, şiddetli kıskançlıklar ve çekememezlik gibi şahsî düşmanlığın da birleşmesiyle huzursuzluk ve disiplinsizliğin boyutlarını arttırdı. Ordu cephe muharebe ederken, yüksek rütbeli subayların geride İttihatçı-İtilâfçı tartışmasıyla birbirlerine silâh çektikleri¹⁰⁶ görülmekte idi.¹⁰⁷

Öte yandan I. Balkan Savaşı'ndaki yenilgi, siyasî çözüm arayan Binbaşı Enver önderliğindeki İttihatçı asker ve sivillerin 23 Ocak 1913'te "Babîli Baskını" diye bilinen olayla yönetime el koymalarına sebep oldu. Babîli Baskını, meşrutiyetin siyasî hayatına -Hareket Ordusu'nun İstanbul'daki icraatında olduğu gibi- hükûmet darbesi kavramını iyice yerleştirdiği gibi, bir avuç fedai grubu ile iktidarın değiştirilmesinin mümkün olduğunu gösterdi. Böylece darbe yoluyla iktidara geçmek, meşru olmasa bile, fiili geçerliliği kabul edilmiş bir yol olarak iktidara namzet olanların tercih listesine girmiş oluyordu.

Orduyu Siyasetten Ayrı Tutma Çabaları

Osmanlı ordusunun bu derece siyasete karışması yüksek rütbeli bazı subaylarla, sivil bürokrasinin önde gelenlerini harekete geçirerek,¹⁰⁸

¹⁰⁴ A. İhsan, *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk?*, İstanbul 1329, s. 51.

¹⁰⁵ Bu konu ayrıca Âyan Meclisinde de gündeme getirilmiş ve tartışma konusu olmuştur. Bk. MAZC., 1327-1330, D: II, 19. İçtima, s. 148-150; Ayrıca bk. Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi, *Hatıra-i Siyasiye*, Dersaadet 1336, s. 47; Ahmet Hilmi, *Muhalefetin İflesi*, s. 8; Falih Rıfki, Çankaya, s. 56.

¹⁰⁶ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara 1988, s. 70.

¹⁰⁷ Balkan Savaşlarında yaşanan bu olaylar hakkında daha geniş bir bilgi için bk. GnKur.ATASE Başkanlığı, *Balkan Harbi*, c.1-VII, Ankara 1993; Ayrıca bk. *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, s. 26-28; Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, s. 110.

¹⁰⁸ BOA. DH.KMS., Ds: 63/25, Şevval 1331/11 Eylül 1913. Bu belgeden de anlaşıldığına

meclise 10 Ekim 1913 tarihinde “Askerlerin Siyasetle Uğraşmasını Men Eden Kanun”u teklif etmelerine sebep oldu.¹⁰⁹ Askerî Ceza Kanununda siyasî cürümlere karşı bir müeyyide olmadığından bu kanun tasarlanmıştı. Bu kanun, mecliste uzun tartışmalara sebep olurken, basında çıkan yazılarda da güncelliğini korudu.¹¹⁰ Nitekim bu kanun, kabinenin istifası ile kabul edilmediği gibi, yeni kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi ise, geçici olarak çıkardığı kanunlarla sadece askerlerin değil, memurların da siyasetle uğraşmalarını yasaklayan bir dizi tedbirler aldı. Buna göre, subaylar siyasetle uğraşmadıklarına dair yemin edeceklerdi.¹¹¹ Ayrıca askerî personelin seçme ve seçilme hakkı da yasaklanacaktı.¹¹²

Balkan Savaşları’nda şan ve şerefini kaybettiğine inanılan Osmanlı ordusunda savaştan sonra yeniden bir düzenleme başlatıldı. Yapılan tensikatta, İttihatçı kadro, muhalif gördükleri pek çok subayın emekliye sevkini gerçekleştirdi.¹¹³ Bu yolda tenkitler yapılmışsa da, başarılı olmadı. Ordunun gençleştirilmesi değil, her şeyden önce siyasetin dışında

göre, tecrübeli Osmanlı paşaları ki, bunların büyük bölümü İttihatçı değildi. Ordunun İ.T.C ile içli dışlı olmasını hiçbir zaman hoş karşılamamışlardı. Siyasetin ordunun iç birlik ve beraberliğini sarsacağını bildiklerinden adı geçen kanunun çıkartılmasında etkili olmuşlardır.

¹⁰⁹ Bu kanun metni için bk. “Mensûbîn-i Askeriyenin Siyasiyat İle Men’-i İştigali Zımında Askerî Ceza Kanununa Zeyl Olmak Üzere Tanzim Olunan Lâyiha-i Kanuniye”, TV., nu: 1251, 27 Eylül 1329/10 Ekim 1913.

¹¹⁰ İfham’da çıkan bir makalede askerinin siyasetle alâkasını kesmesinin imkânsız olduğu daha önceki tecrübelerle dayanılarak açıklanıyordu. Bk. *İfham*, nu: 291-107, 18 Haziran 1328.

¹¹¹ Bilumum memurîn ve müstahdemin ile mualliminin fırka ve cemiyât-ı siyasiyyeye memnuiyet-i intisabı hakkında çıkan 13 Eylül 1328 tarihli idare-i seniyye için bk. TV, nu: 1315, 5 K. evvel 1328.

¹¹² Askerî personelin siyasetle uğraşmaması, seçme ve seçilme yasağı hakkında çıkan kanun metni için bk. TV, nu: 1215, 2 Eylül 1328; Ayrıca bk. Serkis Karakoç, *Tahşiyeli Kavanîn*, c.II, İstanbul 1329, s. 29-103.

¹¹³ Ali Fuat Türkgeldi, *Aynı eser*, s.111; Mehmet Selahattin, *İttihat ve Terakkînin Kuruluşu ve Osmanlı Devletinin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, (Yyl.: Ahmet Varol), İstanbul 1989, s.78.

tutulmasını temin edecek köklü değişimlerin yapılması genç zabitlerde kesin bir inanç hâline geldi.¹¹⁴

Bundan başka ordunun donanımı son derece yetersizdi. Yarım milyona yakın bir insan gücüne sahip bulunan Osmanlı ordusunun iâşe ve ikmalî konusu da en başta gelen problemlerden birisi idi. Osmanlı-Rus savaşında ordunun eksikleri açıkça görülünce, devlet, gerekli ikmalin yapılması için harekete geçerek, 1894 yılında “Teçhizat-ı Askeriye Nezareti’nin kurulmasına öncülük etti.¹¹⁵ Osmanlı ordusunu veya diğer bir ifade ile Savunma Sanayiini desteklemek için milletin yardımına güvenen idareciler, halka hitaben yayınlanan beyannamede ise, ordu için toplanacak olan yardım parasının miktarını,¹¹⁶ nasıl muhafaza edileceğini,¹¹⁷ nerelerde harcanacağını¹¹⁸ açıklanmak ihtiyacını hissederek neşrettiler. Osmanlı ordusu, alınan birtakım tedbirler¹¹⁹ sonucu modern araç ve gereçlerle donatıldı. Her kesimden halkın nezaretinde yapılan etkili ve yerinde

¹¹⁴ A. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (Cemal Kutay Neşri), s. 200.

¹¹⁵ II. Abdülhamid devrinde kurulan ve ilk defa tarafımızdan tespit edilen Techizat-ı Askeriye Nezareti, 10 Ekim 1896’da bir komisyon olarak kurulmuş ve 16 Mart 1902 tarihinde bir nezaret hâline getirilmiştir. Bk., BOA.Y-A-RES, Nu: 72/34, 10.4.1312; BOA. BEO., Techizat-ı Askeriye: 136053; Ayrıca bk., *Salname-i Devlet-i Aliyye*, 58. sene, Dersaadet 1318, s. 410. Techizât-ı Askeriye Nezaretinin kuruluşu, amacı ve çalışmaları hakkında geniş bilgi için bk., Zekerîya Türkmen, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunun Modernizasyonu İçin Kurulan Techizât-ı Askeriye Nezâreti ve Faaliyetleri”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul (M.Ü Fen Edebiyat Fakültesi) 1995, s. 479-493.

¹¹⁶ *Ceride-i Askeriye*. nu: 18, 2 Şubat 1896.

¹¹⁷ BOA.Y-A-RES., Nu: 85/27, 27.9.1314.

¹¹⁸ BOA. Y-A-RES., aynı belge.

¹¹⁹ II. Abdülhamid, dünyadaki silâhlanma yarışını yakından takip ederek Osmanlı Devletini de bu yarışın içerisine dâhil etmek için derhal faaliyete geçilmesi emrini vermişti. Almanya’dan silâh alımı için kurduğu komisyonlara Mahmut Şevket Paşa’dan başka silâh bilgisi olan genç subayları seçmişti. Bk., Zekerîya Türkmen, Aynı eser, s. 137-138; Ordunun silahsızlanması için Techizat-ı Askeriye Nezaretinin kurulmasını gerçekleştirilmişti. BOA. Y-A-RES., nu: 72/34, 10.4.1312; 83/38, 19.5.1314; 85/27, 27.9.1314.

propagandalarla Osmanlı Devleti, ordunun eksikliklerini tamamlamak üzere gerekli desteği sağlandı. Hatta bu dönemde gerçekleştirilen silâh alımları ile Osmanlı Devleti kendisini büyük bir askerî güç olarak göstermek gayretinde idi. II. Meşrutiyet devrinde kaldırılıncaya kadar, ordunun silâh, araç-gereç ve diğer ihtiyaçlarını karşılama konusunda büyük hizmetler yapan Teçhizat-ı Askeriye Nezareti'nin lağvedilmesi üzerine kısa durgunluk yaşandı.¹²⁰ 1909 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde orduya büyük ölçüde bir ödenek ayrılarak gerekli donanımın tamamlanması planlandı. Öte yandan Balkan bozgunu ordunun büyük miktarda silâhının düşman ellerinde kalmasına sebep oldu.¹²¹ Osmanlı ordularının, evvelki asırlarda dost ve düşmanları hayret ve gıpta içinde bırakan başarı ve zaferlerini, askerlik sanatının olumlu birçok faktörleriyle birlikte, başta gelen ikmal sistemlerinde gösterdikleri yeterlilik ve pratik uygulamalarla kazandıkları bilinmekte idi. Birbirlerine yeterince güvenmeyen, ordu içi gizli komite ve gruplar ile bunlarla ilişkisi olanların zorla emekliye sevkedilmelerine ek olarak ikmal sistemindeki bozulmalar askerî yenilgilerle paralel oldu. Balkan Savaşları'ndan önce Osmanlı Erkânıharbiyeumumiye Riyaseti, Alman sevk ve idare usulüne göre lojistik sistemin düzenlenmesi için faaliyete geçti.¹²² Ancak yapılanlar tüzük, emir ve talimatların Türkçe'ye çevirisinden öteye gidilemedi. Millî bünyeye

¹²⁰ BOA. BEO., Teçhizat-ı Askeri nu: 253982; Ayrıca bk. *Düstür*, II. Tertip, c.I, Dersaadet 1329, s. 67; ayrıca bk. Zekeriya Türkmen, *Aynı makale*, s. 488.

¹²¹ Balkan Harbindeki hatalarımız hakkında pek çok eser yazılmıştır. Bunlardan birisi de bu savaşlarda 17. Selanik redif fırkası komutanı bulunan Muhiddin Paşa'nın hatıralarıdır. Mirliya Muhiddin Paşa'nın elimizde bulunan notlarına bakılırsa bu savaşta tam bir bozguna uğrayan Osmanlı ordularının kaybettiği silâh ve malzemenin haddi hesabı yoktur. Bk. Muhiddin Paşa, *Balkan Harbi Hatıraları* (1328), s. 125.

¹²² II nci Meşrutiyet döneminde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği yapan Ahmet İzzet Paşa, anılarında orduda Alman subaylarından yararlanarak köklü bir değişiklik yapmaktan yana olduğunu belirtirken, Harbiye Mektebinin ıslah edilmesini, orduda numune alayların kurulmasını, zabitan talimgâhlarının açılmasının, küçük zabıt mektebinin açılmasının gerekli olduğunu ve bu maksatla büyük gayretler harcadığını ifade eder. Bk., Ahmet İzzet Paşa, "Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın Hatıratı", *Akşam*, nu: 3453, 23 Mayıs 1928.

uymayan bu modern esaslara dayanılarak yapılan –iaşe ve ikmal konusundaki– türlü hazırlıklar, memleket ve ordu için bir özenti olmaktan ileriye gidemedi.

Diğer taraftan ordunun istihbarat teşkilâtının son derece yetersiz olması düşman hedef ve hareketlerinin saptırılmasında etkili olamadığı gibi, her türlü bilginin dışarıya sızmasını da önleyemedi. Coğrafi değişmeler ve iskânlar, halkın psikolojisi, orduya güven duygusu ve karşı propaganda gibi istihbarat ile düşmanın askerî gücü ve plânları konusundaki askerî bilgiler barış zamanında temellendirilir, savaşta güncel bilgiye dönüştürülür; siyasetin ön planda görüldüğü bu dönemde istihbarat da işletilemedi. Dolayısıyla lojistik desteği yetersiz, istihbarat ağı son derece zayıf bir ordunun harp kabiliyetinin yüksek olabileceğini söylemek pek mümkün değildir. Öte yandan silâhlı kuvvetler, yaptıkları harplerde düşman derinliklerine gidemedikleri gibi, yeterli istihbaratı da toplayamadı. Bu suretle ordu, daha barıştan itibaren alınması gereken savunma tedbirlerinden mahrum bırakıldı. Harbiye Nezareti kit imkânlarıyla da olsa, günün askerî yeniliklerini öğretmek amacıyla talimgâh ve kurslar açarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etti.¹²³ Buna ilâveten ordunun harp kabiliyetini arttırmak için yapılacak manevraların daha esaslı uygulanması gerçek faydalarının sağlanması maksadıyla, 1914 yılı başında bir talimat hazırlanıp uygulamaya geçildi. Bu talimata göre, manevraların tümen, kolordu ve ordu manevraları şeklinde düzenlenmesi gerekiyordu.¹²⁴ Bütün bu olumsuzluklara rağmen, harp kabiliyetini kaybetme noktasına gelmiş bulunan, siyasî çekişmelerden dolayı iyice yıpranmış olan bu ordudan yeni bir şevk, heyecan ve canlılıkla bu kabiliyeti tekrar kazanması bekleniyordu.

Sonuç

Mondros Mütakeresi'ne gelene kadar ordunun genel görüntüsü yukarıda kısaca izah etmeye çalıştığımız şekilde idi. Bu dönemde eski orduyu modern hâle getirmek için sürdürülen gayretler zaman zaman semerisine vermiş ise de, çoğu hedefine ulaşamamıştır. Almanların kıskırtması ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin politikasının savaştan yana

¹²³ Erkân- Harbiye-i Umumiye Riyaseti (EHUR), *Zabitan Talimğâhları Talimatnamesi*,

olması sonucu, I. Dünya Harbine giren Osmanlı Devleti, umudunu bulmak şöyle dursun, elindeki pek çok şeyini yitirmek durumunda kaldı. En önemlisi memleketi savunacak, koruyacak ordu mağlup olduğu gibi, perişanlık büyük boyutlara ulaştı. Bu yüzden mağlup olan bu orduya yeni bir şevk ve heyecan veya yeni bir ruh kazandırmak gerekiyordu. Mütareke Dönemi'nin (1918-1922) o karışık ortamında ülkenin kurtuluşu için ordunun yeniden yapılanması bir zaruret hâline geldi. Balkan Savaşları gibi yakın geçmişin acı tecrübelerini yaşamış olan bir ordunun, kendine yeniden çeki düzen verirken bazı şeylere dikkat etmesi gerekmekte idi. Bu defa tamamen siyasetten uzak ve milleti ile bütünleşmiş bir ordu vücuda getirmek zamanı gelmişti. Bu da Mütareke Dönemi'nde ordunun yeniden yapılanması ile mümkün olabilecekti.

